

343.98
343.123.1(4-672EU)

DNK I SPROVOĐENJE ZAKONA U EVROPSKOJ UNIJI - SREDSTVO ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

Doc. dr Ergin Hakić*
Doc. dr Enver Mededović*

Apstrakt:

Nakon prve uspješne upotrebe u krivičnim istragama u 1980, DNK je našla široku upotrebu i postala vredno sredstvo za identifikaciju počinioca, kao i oslobađajuće sredstvo optuženih lica koja nisu počinila prestup. Zbog velike koristi od upotrebe DNK podataka koje poseduju, Savet Evropske unije je usvojio odluke Saveta 2008/615 i 2008/616 o uspostavljanju mehanizma za direktnu automatizovanu pretragu DNK baza podataka za nacionalne države koje su članice EU. Rad otkriva komplikacije povezane sa propisom o upotrebi DNK za krivične istrage, kao što je regulisano EU i nacionalnim zakonodavstvima, što rezultira velikim varijacijama. Takođe, analizira moguće povrede i ograničenja ljudskih prava prilikom prikupljanja DNK uzoraka, kao i njihovu analizu, korišćenje i skladištenje.

Ključne reči: DNK, razmena informacija, policijske i pravosudne saradnje, Prumska odluka, ljudska prava, zaštita podataka, krivična istraga.

Uvod

Od prvog uspešnog korišćenja u kriminalnim istragama 1980. godine, DNK je postao važan alat za identifikaciju kriminalaca i za oslobđanjekrivice nevinih lica. To je potstaklo organizovanje nacionalne DNK baze podataka u mnogim zemljama širom sveta, kao i zakonske odredbe da DNK podatke koriste kao forenzičke dokaze. Danas, sa obzirom na sve naglašeniju povezanost društva u kojem tehnički resursi i tehnološki napredak omogućavaju zbunjujuće brz protok informacija i ljudi širom sveta, evolucija fenomena zločina ne zaostaje, ali je u koraku sa procesom transnacionalizacije i to predstavlja svojevrstu prednost.

Sa obzirom na ovu situaciju, krivična istraga i gonjenje moraju da prevaziđu granice pomoću raznih instrumenata saradnje policije i pravosuđa, posebno onih o uzajamnoj pomoći i razmeni informacija .

* Docent Departmana za pravne nauke Univerzitet u Novom Pazaru, e.hakic@uninp.edu.rs.

* Docent Departmana za pravne nauke Univerzitet u Novom Pazaru, e.medjedovic@uninp.edu.rs.

Jedan od najvažnijih podsticaja tokom poslednjih nekoliko godina predviđenih za borbu protiv transnacionalnog kriminala bio je razvoj Konvencije između Kraljevine Belgije, SR Nemačke, Španije, Republike Francuske, Luksemburga, Holandije i Republike Austrije o intenziviranju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma, prekograničnog kriminala i ilegalnih migracija (Prumski sporazum¹) i njenu delimičnu transformaciju u EU- alat široke saradnje kroz Odluku Saveta 2008/615 / JHA² i Odluku Saveta 2008 / 616 / JHA³.

Ovaj deo rada ima za cilj da :

- Predstavi značaj DNK podataka povezanih sa krivičnim istragama;
- Proučava dimenziju razmene informacija EU u ovoj oblasti i da se otkrije mogući razlog za njegov uspeh;
- Analizira kako je prikupljanje DNK, sa aspekta analize, upotrebe i skladištenja regulisano u EU i nacionalnim zakonima i kako se razlikuju; i
- Ispita moguće povrede ili ograničenja osnovnih prava tokom korišćenja DNK za kriminalističke svrhe.

DNK kao podatak koji je od značaja za krivične istrage i krivična gonjenja

Prva osuda bazirana na osnovu dokaza DNK profila je izrečena 1987. godine u Engleskoj. Kolin Pitchfork je njome osuđen na doživotnu kaznu zatvora za silovanje i ubistvo dve devojke.⁴

U mnogim slučajevima nasilničkog kriminaliteta, telesne izlučevine se prenose između žrtve, osumnjičenog i mesta zločina, zato DNK profilisanje može biti ključni element u istrazi. Zapravo, DNK profilisanje se dokazalo kao veoma dragoceno u istrazi i krivičnom gonjenju ubistava i silovanja, posebno onih koje se odnose na serijske zločine. Na primer, u poznatom slučaju silovanja i ubistva trinestogodišnje engleske devojčice Karoline Dickinson (Caroline Dickinson), u Pleine Fougères (Severna Francuska). Napadač je bio španske nacionalnosti sa

¹ Prumska konvencija, poznata i kao Šengen III sporazum, je potpisana 27. maja 2005. godine prvenstveno od strane Nemačke, Španije, Francuske, Luksemburga, Holandije, Austrije i Belgije u gradu Prumu u Nemačkoj. Sadržajno jezgro izrade teksta Konvencije bila je Odluka Veća 2008/615/JHA, od 23. juna 2008. godine o jačanju prekogranične saradnje posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala. U sadržajnom smislu, Konvencija predviđa saradnju kroz razmenu nenominalnih DNK profila, otisaka prstiju, podataka o vlasnicima motornih vozila, saradnju u vezi izručenja/predaje osoba vazдушnim putem, zajedničko delovanje na granici, ulazak i korišćenje službenog naoružanja stranih policijskih službenika na državnom području druge države, prekograničnu poteru i saradnju pri organizaciji većih javnih okupljanja i elementarnih nepogoda.

²Odluka Saveta 2008/615/JHA od 23. juna 2008. godine o intenziviranju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala , OV L 210, 6.8.2008 . p. 1 .

³Odluka Saveta 2008/616/JHA od 23. juna 2008. o načinu sprovođenja odluke 2008 /615 / JHA o intenziviranju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala, OV L 210, 6.8.2008 . p. 12.

⁴Videti <http://www.exploreforensics.co.uk/forensic-cases-colin-pitchfork-first-exoneration-through-dna.html>

kriminalnim dosijeom u Velikoj Britaniji i već je počinio slične napade u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Američki državni službenik je čitao o zločinu u Velikoj Britaniji, to je kroz *modus operandi* povezao sa zločinima počinjenim u SAD, a identifikaciju počinioca je kasnije potvrdio kroz DNK analizu. U ovom slučaju, DNK profilisanje je pomoglo ne samo hapšenju pravog počinitelja, već i oslobađanju još jednog osumnjičenog.⁵

DNK profilisanje je doprinelo da se 2010. godine identifikuje i osudi avganistanski državljanin koji je počinio niz nasilnih seksualnih napada u Kaliforniji između 2002. i 2004. godine, i jedno silovanje u Austriji 2009. godine.⁶

Nedavno su se DNK uzorci pokazali korisnim pri istrazi u slučaju *Bostonskog davitelja*, za silovanja i ubistva počinjena 1964. godine: "Analiza DNK uzoraka uzetog sa boce vode iz koje je pio nećak od osumnjičenog (preminuo 1973.), pokazalo je jaku porodičnu vezu preko pronađenog DNK uzorka na mestu zločina. To je omogućilo da se obezbedi sudski nalog za ekshumaciju tela osumnjičenog za konačno DNK testiranje."⁷

Praksa, takođe, otkriva korisnost DNK profila u nekim istragama u vezi sa organizovanim kriminalom. Prema informacijama od strane Međunarodne organizacije kriminalističke policije (Interpol), u slučaju organizovane bande *Pink Panteri*, DNK uzorci koji su pronađeni na mestu zločina u Francuskoj, Lihtenštajnu, Švajcarskoj i Ujedinjenim Arapskim Emiratima, otkrila je veze između tri različite vrste kriminala (oružana pljačka, bekstvo iz zatvora i upotreba falsifikovanih putnih isprava), i grupe pojedinaca."⁸

Prema anketi sprovedenoj godine 2008. od strane Interpolovog globalnog DNK profilisanja, 120 zemalja koristi DNK profilisanje u krivičnim istragama, 54 od njih imaju nacionalne DNK baze podataka a njih 26 planira da uvede nacionalnu bazu DNK podataka.⁹

Transnacionalni odnos razmene DNK podataka – fokus na Evropsku uniju

Savremeni trend globalizacije, slobode kretanja i komunikacije ima svoju tamnu stranu, jer se koristi da olakša pripremu i izvršenje kriminala kao i bežanje od izvršenja kazne.

⁵Videti govor John Dickinson "Zašto je važna međunarodna razmena DNK", na 5. Međunarodnoj konferenciji o DNK upotrebi za istražne radnje, koji je dostupan na: <http://www.interpol.int/News-and-media/Speeches#n5734> > (zadnje posećeno 25. Oktobar 2012)

⁶<http://www.interpol.int/News-and-media/News-media-releases/2011/PR103> > (zadnje posećeno 7. Jul 2013.).

⁷<http://www.reuters.com/article/2013/07/11/us-usa-crime-bostonstrangler-idUSBRE96A00820130711> > (zadnje posećeno 17. Jul 2013.).

⁸<http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DNA> > (zadnje posećeno 30. Novembar 2012.).

⁹Ibid

Pomenuti primeri u prethodnom delu ukazuju na to da baza DNK podataka i njihova analiza daju samo delimične prednosti u istrazi, dok više mogućnosti i prednosti imamo u njihovoj u prekograničnoj razmeni i upoređivanju.

Savet Evrope je 9. juna 1997. godine usvojio Rezoluciju o razmeni rezultata DNK analiza i pozvao zemlje članice EU da uspostave zajedničku nacionalnu DNK bazu podataka u cilju razmene podataka radi što efikasnijeg suproostavljanja savremenim izazovima.

Izvan EU, interesovanje je takođe bilo pokazano na polju razmene DNK podataka: "Ministri članica G8 su komentarisali o značaju korišćenja DNK baza podataka u istrazi terorizma i drugih zločina, i pozvao svoje stručnjake da nastavi da ispituje načine za poboljšanje razmene ove vrste podataka".¹⁰

Ne tako davno DNK profili su se razmenjivali samo na individualnoj osnovi kroz različite kanale saradnje: nakon slanja zahteva prema drugim zemljama kroz INTERPOL ili kancelarije Evropske policije (Europol), preko kancelarija nacionalnih jedinica i oficira za vezu, putem bilateralnih ili multilateralnih oficira za vezu, pisali su stranim zemljama ili regionima, ili preko drugih zakonski utvrđenih načina (uglavnom na osnovu bilateralnih ili multilateralnih sporazuma).

Razmena pojedinih DNK profila se svakako nije pokazala kao korisna. Pre svega, zahtev mora biti poslat prema svakoj državi u kojoj se pretpostavlja da poseduje informaciju, ili u nekim slučajevima gde ne postoji indicija o mogućem geografskom položaju traženog DNK profila, tako da su potrebni različiti kanali kako bi se poslao zahtev.

Saradnja u EU

U maju 2005. godine Austrija, Belgija, Francuska, Nemačka, Luksemburg, Holandija i Španija potpisuju Prumski Ugovor o intenziviranju saradnje u borbi protiv terorizma, prekograničnog kriminala i ilegalne migracije. Glavni cilj Ugovora je da se poboljša saradnja sistemom razmene informacija, uključujući i podatke vezane za DNK.

Nakon toga, neke druge zemlje članice EU su se pridružile Prumskom ugovoru, i konačno, na inicijativu Nemačke u 2007. godini, mnoge njegove odredbe su odobrene od strane Saveta Evropske unije kao Odlukama Veća, postao je deo *acquis communautaire*.¹¹ "Pretpostavka o efikasnijem pružanju pravnih i tehnoloških instrumenata u borbi protiv terorizma i međunarodnog kriminala, kompenzuje potencijalna negativna preliivanja iz Šengenskog prostora."¹²

¹⁰Odbor za strategiju nacionalnih DNK baza, Velika Britanija, Nacionalna Baza DNK podataka, izveštaj 2005-2006, str. 43

¹¹ ACQUIS COMMUNAUTAIRE (pravna tekovina EU) jedan je od najznačajnijih pravnih i političkih principa evropskih integracija.

¹²R. Bellanova, *Prumski Proces: Put napred za policijsku saradnju EU i razmenupodataka*, U E. Guild & F. Geier (ur.), Sigurnost protiv pravde, Policija i pravosudna saradnja u Evropskoj uniji, 2008., str. 204

Odluka Saveta 2008/615/JHA obavezuje zemlje članice EU da uspostave nacionalne baze podataka i obezbeđuju pravila za nadležne organe drugih zemalja članica EU da vrše pretrage u nacionalnim DNK bazama, daktiloskopskim bazama i bazama podataka registrovanih vozila. To je prvi EU instrument koji predviđa direktan pristup nacionalnim bazama podataka drugih zemalja.

Važno je istaći razliku između direktanog pristupa DNK bazi podataka i direktanog pristupa svim podacima koji se čuvaju u DNK bazi podataka. Državi članici A je dozvoljeno da traži DNK profil u DNK bazi podataka države članice B, i prima bilo pozitivan ili negativan odgovor u pogledu postojanja relevantnih DNK profila i referentnih podataka (na ne kodirajućem delu DNK i referentnom broju). Članica koja traži, prima direktno samo referentne podatke koji se mogu nazvati "anonimni".

Uzajamno poverenje - razlog za efikasnu razmenu podataka DNK u EU

Stokholmski Program naglašava da je uzajamno poverenje alat koji je neophodan za efikasnu saradnju između organa za sprovođenje zakona, pravosudnih organa i donosioca odluka.¹³

U slučaju razmene podataka DNK međusobno poverenje znači:

- Poverenje u potražnoj zemlji koja traga za DNK profilom da će istraga biti izvedena i da će DNK podaci biti korišćeni samo u predviđene svrhe uz poštovanje ljudskih prava i odgovarajućim pravnim i tehničkim merama za zaštitu podataka.

-Poverenje u zamoljenoj državi da će traženi podaci biti pruženi tačni i da su dobijeni u skladu sa zakonom uz korišćenje odgovarajućih tehničkih standarda.

Član 25 (2) Odluke Saveta 2008 / 615 / JHA utvrđuje da snabdevanje ličnih podataka ne može pružiti dok se odredbe za zaštitu podataka ne implementiraju u nacionalnom zakonodavstvu i Savet jednoglasno je odlučuje da li je ovaj uslov ispunjen o svakoj državi članici i svakoj kategoriji podataka koji se razmenjuju (DNK, daktiloskopski podaci, podaci o registraciji vozila).¹⁴

DNK upotreba za krivičnu istragu protiv osnovnih prava

Prikupljanje DNK uzoraka, analiza, njihovo unošenje u baze podataka DNK profila , kao i pretraga i upoređivanje, povezani su sa osnovnim pravima.

Osnovna prava mogu uticati na različite faze: prvo, kada se DNK uzorak uzima, i drugo, kada se sam uzorak analizira. U ovim fazama ograničavanje ovih prava je različito i zavisno od toga da li je analiza izvedena u odnosu na poznato lice

¹³The Stockholm Programme, OJ C 115, 4.5.2010, p. 5.

Od pre nekoliko decenija jedan od glavnih stubova za prekograničnu saradnju između nordijskih zemalja je međusobno poverenje i pokazalo se kao jedano od glavnih aspekata njegovog uspeha. Pogledati više: H. Fode, *Saradnja usprovođenju zakona, krivično pravosuđe i zakonodavstvo u Evropi: Nordijsko iskustvo*, u HG Schermers et al., *Slobodno kretanje ljudi u Evropi*, 1993, str. 65.

¹⁴Treba napomenuti da se ovaj uslov ne primenjuje na države članice koje su počele da razmenjuju podatke pod Pruskim ugovorom .

ili se analiza obavlja na material koji je ostavljen od strane nepoznatog lica, jer kada se dobija DNK profil sa mesta zločina ili žrtve, koji je ključni podatak identifikacije nestalih, a samim tim ne postoji ograničenje u pogledu sadržaja profila ili njegovog prisustva na bazi podataka.

Zaštita podataka

Jedan od osnovnih prava garantovanih Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, je pravo na zaštitu podataka o ličnosti.

Sud pravde Evropske unije koji se uključio u slučaju Folker und Markus Schecke GbR Hartmut Eifert protiv Land Hessen, je istakao da pravo na zaštitu ličnih podataka nije apsolutno pravo, ali se mora uzeti u obzir u vezi sa njenom funkcijom u društvu.¹⁵ DNK profili ne nude lične podatke izvan same identifikacije, ali skup identifikacionih podataka može se klasifikovati kao lični podaci i moraju biti zaštićeni u fazi dodavanja u bazu podataka DNK profila, kao i njihovo skladištenje i konsultacije kod razmene iskustava.

Za zaštitu ličnih podataka moraju biti uspostavljena stroga pravila o njihovom pristupu, skladištenju, upotrebi i brisanju. U slučaju razmene DNK podataka, nacionalno zakonodavstvo nije dovoljno i veoma često DNK profil putuje van granica države njenog porekla i nakon prelaska granice država koja nema potrebnu kompetenciju da kontroliše režim zaštite podataka. U ovom slučaju pomaže ako postoji poverenje u tehničkom prijemu podataka države koja prima podatke i njen mehanizam zaštite podataka. Osnova ovog poverenja je primena minimalnih standarda za zaštitu podataka, utvrđenim kroz multilateralne sporazume, konvencije i zakone EU.

Zaključak

Mogućnosti identifikacija koje leže u DNK su se jasno postavile kao pouzdani alat za istragu i procesuiranje zločina, a u nekim slučajevima su postali ključni forenzički dokazi. Povećana mobilnost kriminala (transnacionalni kriminal), stvorila je neophodnost za stvaranje novih zakonskih osnova i tehnoloških mogućnosti za transnacionalne povezanosti razmene DNK podataka, te je dovelo do mehanizama kao što su automatizovani sistemi za potragu i poređenje DNK profila u nacionalnim bazama podataka drugih zemalja. Iako je saradnja pod Odlukom Saveta 2008/615/ JHA na snazi samo nekoliko godina, broj pretraga koje su rezultirale „*pogodcima*“ (20,561 pogodaka u 2011. i 52,507 pogodaka u 2012. godini), nesumnjivo je da ovi podaci dokazuju već pomenuti visok stepen mobilnosti kriminala i potrebu za takvom saradnjom.

¹⁵Videti: Joined Cases C-92/09 and C-93/09, Volker und Markus Schecke GbR, Hartmut Eifert v Land Hessen, [2010] ECR I-11063.

Analizom zakonske legislative koja se primenjuje u DNK bazi podataka upotrebljenih za krivične istrage i svrhe procesuiranja slučaja, otkriveno je nekoliko nalaza:

Zakonodavstvo EU obavezuje države članice da oforme DNK datoteke za analizu (baze podataka), takođe predviđa neka pravila o analizi forenzičkih uzoraka i utvrđuje pravila o direktnim pristupom i automatskim pretragama u nacionalnim DNK bazama podataka.

Literatura

- Fode, H. *Saradnja usprovođenju zakona, krivično pravosuđe i zakonodavstvo u Evropi: Nordijsko iskustvo*, u HG Schermers et al., *Slobodno kretanje ljudi u Evropi*, 1993, str. 65.
- Joined Cases C-92/09 and C-93/09, Volker und Markus Schecke GbR, Hartmut Eifert v Land Hessen, [2010] ECR I-11063.
- R. Bellanova, *Prumski Proces: Put napred za policijsku saradnju EU i razmenupodataka*, U E. Guild & F. Geier (ur.) , Sigurnost protiv pravde, Policija i pravosudna saradnja u Evropskoj uniji , 2008. , str . 204
- <http://www.exploreforensics.co.uk/forensic-cases-colin-pitchfork-first-exoneration-through-dna.html>
- <http://www.interpol.int/News-and-media/Speeches#n5734> > (zadnje posećeno 25. Oktobar 2012)
- <http://www.interpol.int/News-and-media/News-media-releases/2011/PR103>> (zadnje posećeno 7. Jul 2013.).
- <http://www.reuters.com/article/2013/07/11/us-usa-crime-bostonstrangler-idUSBRE96A00820130711>> (zadnje posećeno 17. Jul 2013.).
- <http://www.interpol.int/INTERPOL-expertise/Forensics/DNA>>(zadnje posećeno 30. Novembar 2012.).
- Odbor za strategiju nacionalnih DNK baza, Velika Britanija, Nacionalna Baza DNK podataka, izveštaj 2005-2006 , str. 43
- Odluka Saveta 2008/615 / JHA od 23. juna 2008. godine o intenziviranju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala , OV L 210, 6.8.2008 . p. 1 .
- Odluka Saveta 2008/616 / JHA od 23. juna 2008. o načinu sprovođenja odluke 2008 /615 / JHA o intenziviranju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala , OV L 210, 6.8.2008 . p. 12.

DNA AND LAW ENFORCEMENT IN THE EUROPEAN UNION - A TOOL FOR PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

**Phd Ergin Hakic
Phd Enver Medjedovic**

Abstract:

Since its first successful use in criminal investigations in the 1980s, DNA has become a widely used and valuable tool to identify offenders and to acquit innocent persons. For a more beneficial use of the DNA-related data possessed, the Council of the European Union adopted Council Decisions 2008/615 and 2008/616 establishing a mechanism for a direct automated search in national EU Member States DNA databases. The article reveals the complications associated with the regulation on the use of DNA for criminal investigations as it is regulated by both EU and national legislation which results in a great deal of variations. It also analyses possible violations of and limitations to human rights when collecting DNA samples, as well as their analysis, use and storage.

Keywords: DNA, information exchange, police and judicial cooperation, Prüm Decision, human rights, data protection, criminal investigation.